

Van Kalesi'nin kahraman kralları

URARTULAR

The Heroic Kings Of Van Castle Urartus

Nezih Başgelen

Arkeolog / Editör

Archaeologist / Editor

"Lutipri oğlu Sarduri, büyük kral, güçlü kral, dünyanın kralı, Nairi ülkesinin kralı, benzeri olmayan kral, şaşırtıcı çoban, başkaldıran uyruklarıyla savaşmaktan korkmayan kralın yazıtıdır. Lutipri oğlu Sarduri, krallar kralı, her kraldan haraç almış olan. Lutipri oğlu Sarduri şöyle der: Bu taşları Alniunu kentinden getirttim ve bu duvarı yaptım."

"This is the inscription of Lutipri's son Sarduri, great king, powerful king, the king of the world, king of the Land of Nairi, matchless king, the acclaimed shepherd, the king who is not scared to fight insurgent subjects (I am) king of kings, who has collected tribute from all kings. Lutipri's son Sarduri says: I brought these blocks of stone from the city of Alniunu and I built this wall."

Eski Van Kalesi'nin kuzeybatı ucunda, güçlü su kaynaklarının yanına yapılan Madırburç'u oluşturan devasa kalker bloklarının üzerinde doğuda üç, batıda üç kez tekrarlanmış, Assur çivi yazısıyla yazılmış bu satırlar tüm dünyaya yeni bir krallığın; Urartuların ve yeni bir başkent, Tuşpa'nın kuruluşunu ilân etmektedir. Adlarına Assur kaynaklarında Uruatri adı altında en erken M.Ö. 1273 yılında rastlanan Urartular, Batı İran'da Urmie Gölü'nden Fırat Nehri boyunca kuzeyde Çıldır ile Sevan'a (Gökçe Göl) ve Aras Vadisi'nden güneyde Halep'e kadar geniş bir alanda M.Ö. 9-6. yüzyıllarda egemen bir güç olarak Yakındoğu'nun büyük devletlerinden biri olmuştur.

Doğu Anadolu'nun dağlık coğrafyasının sert iklim koşulları altında kendilerine özgü bir kültür yaratan Urartular, özellikle mimarlıkta ve maden işçiliğinde özgün eserler ortaya koymuşlardır.

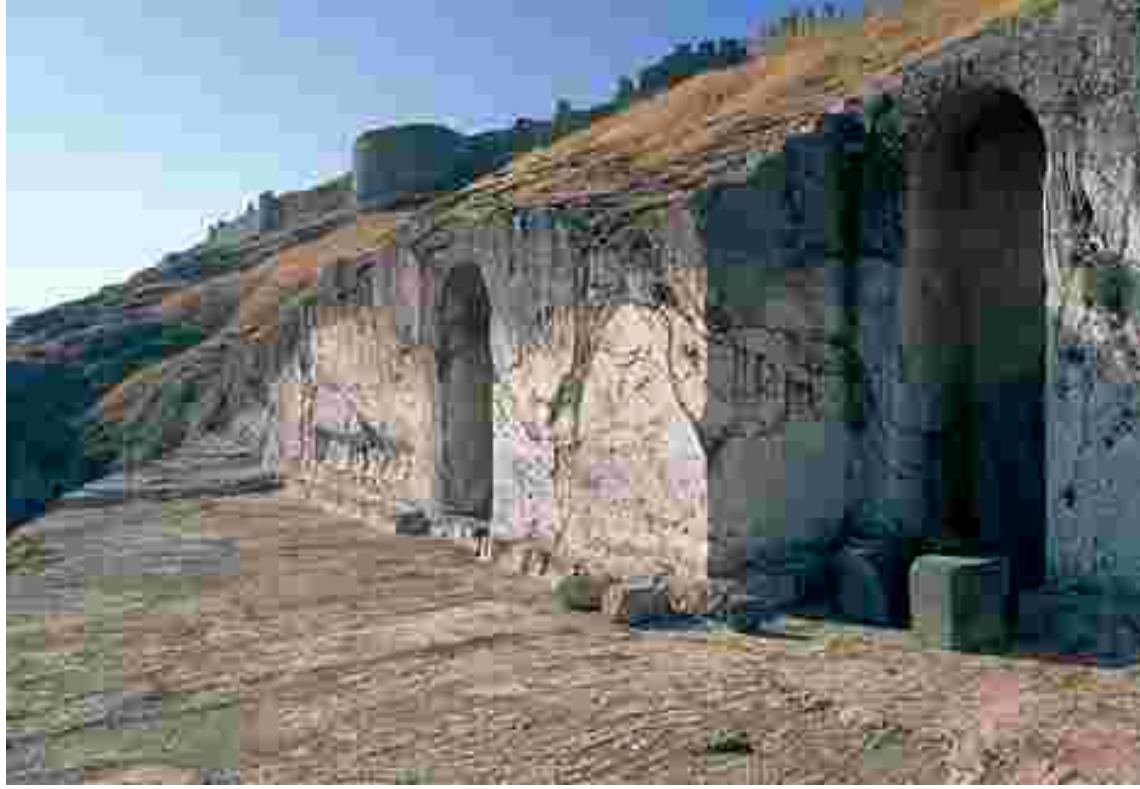
These lines carved in Assyrian cuneiform repeated three times on the east, three times on the west on the monumental limestone blocks in Madırburç built near the great springs at the north-western end of the old Van Castle proclaimed to the world the foundation of a new kingdom, Urartians, and their new capital city. Urartians, whose names are first found in Assyrian sources as Uruatri, earliest at 1273 B.C., were one of the major states of the near east as a sovereign power in 9-6 B.C. in a wide area from Lake Urmie in Western Iran along the River Euphrates to Lakes Çıldır and Sevan (Gökçe) in the north and along Aras Valley to Aleppo in the south.

Urartuların başkenti Tuşpa'nın yer aldığı Eski Van Kalesi
Old Van Castle where Urartian capital Tushpa is situated in

Yalçın kayalıklar üzerinde görkemli kaleleri, büyük sarayları, anıtsal tapınakları, planlı yerleşimleri, eriştikleri uygarlık seviyesini yansıtmaktadır. Tarım alanında da önemli işler başarmışlar; bağlar, bahçeler, yeni ekim alanları kurmuşlar, topraklarını sulamak için kanallar açmışlar, suni göletler ve barajlar yapmışlardır. Taş, kemik ve keramikten kendilerine has eserler veren Urartular, bronz işçiliğinde de çağlarını aşan bir ustalığa erişmişlerdir. Kullandıkları bronz kemerlerin ve miğferlerin üzerinde zengin bezemeler yer almaktadır. Hurriceye akraba bir dilleri olan Urartular, hem çiviyazısı hem de resim yazı (hiyeroglif) kullanmışlardır. Egemen oldukları geniş coğrafya içinde taş bloklar ya da kaya üzerinde bıraktıkları 500'ün üzerindeki çiviyazılı yazıtları, Urartuların yurdumuz uygarlıkları içinde farklı özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Kurucu Kral Sarduri'den itibaren yaptıkları işleri, yaptırdıkları binaları, sahip oldukları ve tanrılara adadıkları eserleri yazıyla kalıcı kılmışlardır. Yaratıcı düşünce açısından da önemli, onlara özgü iradelerini yansıtan anıtsal eserleri bugün de yaşamaktadır.

Tek bir kralın egemenliğinde, merkezîyetçi ve teokratik bir yönetim

■ Eski Van Kalesi, Analıkız Urartu kutsal alanı
Old Van Castle, Analıkız Urartian sacred area

Urartians, who created an original culture in the mountainous geography and severe climatic conditions of Eastern Anatolia, have created unique works, especially in architecture and metal working. Their magnificent fortresses on rugged rocks, their big palaces, monumental temples and planned settlements reflect the level of civilization they have reached. Urartians, who gave original works of stone, bone and ceramic, attained a level of craftsmanship beyond their era in bronze working as well. There are rich decorations on the bronze belts and helmets they used. Urartians, who had a language akin to Hurri, have used both cuneiform and also hieroglyph. Over 500 cuneiform inscriptions they left on stone blocks or rock outcrops on the wide territory they ruled create one of the distinct characteristics of Urartians among the civilization of our country. They have rendered the works they have done, the buildings they have built and the works they owned permanent, since the founder King Sarduri. There was a centralized and theocratic administration system under the rule of a single king. The throne was passed from the father to the son. There was a ruler sent from the capital in every province in the Urartu country, composed of many provinces. Provincial centers were well planned, protected fortresses similar to the capital city Tushpa. As depicted in many remaining pictures, they had a powerful army with war chariots, cavalry men with shields and spears and troops with arrows, spears, swords and shields.

The capital city of the kingdom was Tushpa, which was at the old Van Castle of today. At the present, Urartians settlements are spread over Georgia, Armenia, Nahcevan, Iran and Iraq with Eastern Anatolia being the center.

sistemleri vardı. Krallık babadan oğula geçiyordu. Çeşitli eyaletlerden oluşan Urartu ülkesinde her eyaletin başında merkezden gönderilmiş bir yönetici vardı. Eyalet merkezleri iyi planlanmış korunaklı kalelerdi. Kalan çok sayıda betimde de tasvir edildiği gibi savaş arabaları, kalkanlı-mızraklı süvariler, okçular, mızrakçılar, kılıç ve kalkanlı piyadelerden oluşan güçlü bir ordu kurmuşlardı.

■ Eski Van Kalesi'nde Urartu Kralı Argışti I'in Kaya Mezarı
Rock Toms of Urartian King Arghisti I in Old Van Castle

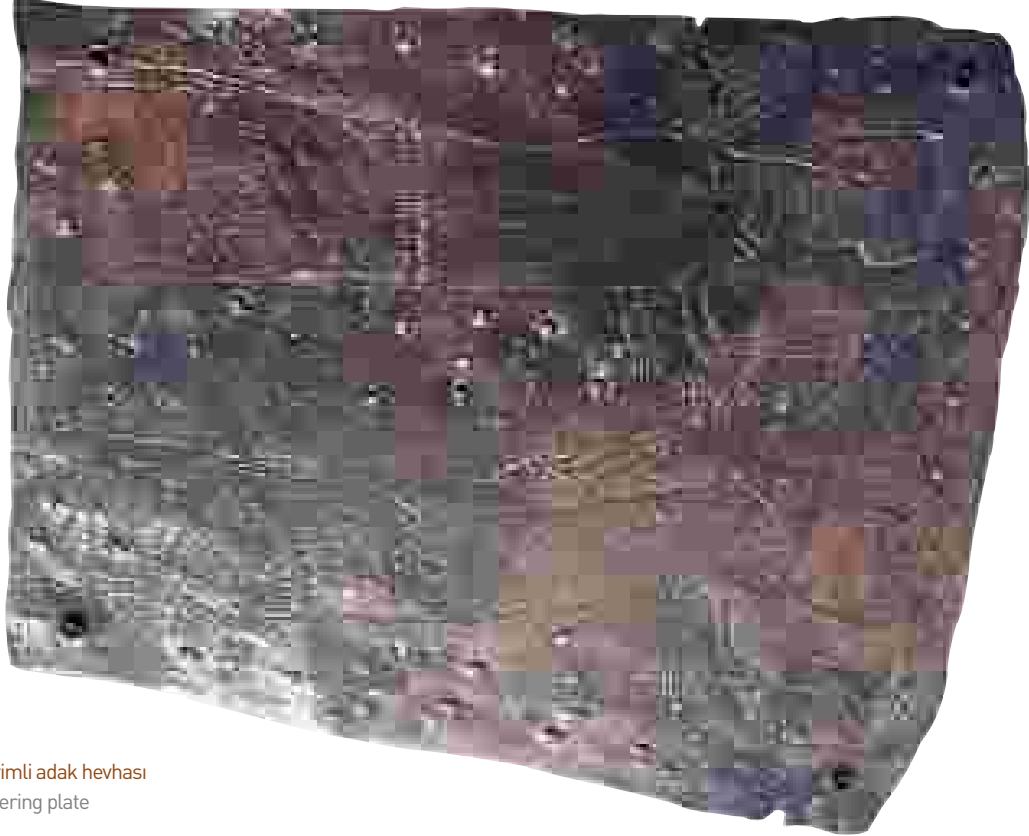
Krallığın merkezi bugünkü Eski Van Kalesi'nin üzerinde kurulmuş bulunan Tuşpa idi. Urartu yerleşimleri bugün genelde Doğu Anadolu merkez olmak üzere Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran ve Irak topraklarında yayılmış durumdadır.

Krallığın kurucusu Sarduri'nin (M.Ö. yak. 840-830) Van Kalesi'nin kuzeybatı eteklerinde "Madırburç'un duvarlarındaki kitabeleri, hem Urartu Krallığı'nın hem de başkent Tuşpa'nın (Van) kuruluşunu belgelemektedir: Minua'nın (M.Ö. 810-785/780) zamanında krallık dört bir yandan genişlemiş, güçlü kaleler ve sulama kanalları yapılmıştır. Van Kalesi'ndeki kaya mezarın girişinde, "Horhor Kroniği" olarak tanınan uzun

yazıtlarda, Urartu sınırlarını genişleten döneminin "fatihi" Kral I. Argisti'nin (786-764) 22 yıllık yönetiminde, fetihleri ile birlikte Urartu Krallığı'nın da yükselişi anlatılmaktadır. Krallığın gücünün ve zenginliğinin zirveye çıktığı dönem ise II. Sarduri'nin (M.Ö. 764-735) krallığına rastlamaktadır. Van Kalesi'nin kuzeydoğu ucunda yer alan "Analıkız" Kutsal Alanı'nda bulunan yazıtlar bu dönemin başarılarını aktarmaktadır. Van'ın 24 km güneydoğusunda Gürpınar Ovası'nda Bol Dağları'nın batı yamaçları üzerinde kurulu Çavuştepe Kalesi de bu devri yansıtan önemli bir merkezdir.

Van Gölü'nün doğu kıyısındaki Ayanis (Rusahinili) kazıları ise Urartu'nun

son parlak döneminde II. Rusa zamanına ait görkemli bir kale yerleşiminin her yönüyle göz kamaştırıcı bulgularını vermesi açısından son yıllardaki en önemli çalışmalardan birisidir. Urartu Krallığı'nın M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru Yakındoğu'da Asur İmparatorluğu'nun da yıkılmasına neden olan olaylar sırasında egemenliğini yitirdiği sanılmaktadır. Bu sonda, İskit-Med akınlarının da etkili olduğu düşünülmektedir. Urartuların görkemli kaleleri terkedildikten sonra, başkent dışında uzun yüzyıllar yerleşim görmemiş, XIX. ve XX. yüzyılda arkeologlar gelene kadar gizleriyle toprak altında kalmıştır.

Giyimli adak hevhâsı
Offering plate

The scriptures of Sarduri, the founder of the kingdom (circa 840-830 B.C.) on the walls of "Madir Tower" in the north-western foot of Van Castle document the foundation of both the Urartu Kingdom and also the capital Tushpa (Van). During the reign of Minua (810-785/780 B.C.), the Kingdom expanded all over and powerful fortresses and irrigation canals were built. The long inscriptions known as "Horhor Chronicles" at the entrance to the rock tomb in Van Castle tell of the conquests of King Argisti I (786-764), the conqueror of the era, who expanded the borders of Urartu and

also the rise of the Kingdom of Urartu. The era in which the power and wealth of the Kingdom peaked in the reign of Sarduri II. The inscriptions in the sacred area of "girl with mother" located at the north-eastern tip of Van Castle convey the achievements of this period. Çavuştepe Fortress, built on the western foot of Bol mountains in Gürpınar Plane, 24 km south-east of Van, is an important settlement reflecting this period. Ayanis (Rusahinili) excavations on the eastern shore of Lake Van are one of the most important efforts carried out in recent years as they give eye smashing discoveries of an elegant

fortress settlement in the last period of Urartu from the reign of Rusa II. It is believed that the Kingdom of Urartu lost its sovereignty towards the end of 7th Century B.C. during the events which caused the fall of the Assyrian Empire in the Near East. It is believed that İskit-Med attacks played a role in this outcome. The splendid fortresses of Urartians were not inhabited for centuries except for the capital after they were abandoned and remained under the ground until the arrival of archaeologists of XIX and XX centuries.

Hemen hemen bütün Urartu yerleşmeleri, savunmada kolaylık sağlayan sarp kayalıkların veya yüksek tepelerin üstünde kurulmuştur. Bugün Eski Van Kalesi'nde yer alan başkent Tuşpa, aynı yöredeki Toprakkale ve Çavuştepe, Erzincan'daki Altintepe, Ağrı'nın Patnos İlçesi'ndeki Anzavurtepe, Elazığ'daki Palu gibi önemli Urartu merkezlerinin hepsi, eteklerindeki ovaya bir tepeden bakar. Urartu kalelerinin en eski örnekleri ise, Kral İspuini (M.Ö. 830-810) tarafından yaptırılan, Van Ovası'nın güneyine hakim Zivistan (Elmalık) Kalesi ile kuzeyine hakim Kalecik'tir. Taş temeller üzerine örülmüş yüksek kerpiç duvarlar ve kulelerden oluşan Urartu kaleleri; saray, harem, tapınak, sarnıçlar, büyük kapasiteli erzak depoları ve atölyeler ile, arazinin durumuna göre ustaca biçimlendirilmiş çok iyi planlanmış komplekslerdir. Bu yapılar düşmanlarına ve uyruklarına krallığın gücünü, ihtişamını ve zenginliğini gösteren anıtsal mimarlık örnekleridir. Çavuştepe'de, zemin bölümü doğrudan kayalara oyulmuş, üç katlı olduğu anlaşılan büyük bir sarayın kalıntıları bulunmuştur. Taht salonu, toplantı ve kabul salonu, harem dairesi, mutfaklara veya ana koridorlara açılan çok sayıda odasıyla bu saray Kral II. Sarduri devrinin gücünü yansıtabilecek kadar görkemlidir.

II. Rusa zamanında Van'daki sarayda 5.507 görevlinin bulunduğu kaynaklardan bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Topkapı Sarayı'nda ayrıntılı yapısını bildiğimiz bir düzenin benzer bir örneği Urartu sarayı örgütlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Patnos yakınlarında ortaya çıkarılan Giriktepe Sarayı da Minua döneminde yapıldığı sanılan ve izlerden yangın nedeniyle çöktüğü anlaşılan iki katlı ve kerpiçten yapılar topluluğudur. Bir iç avlu, kabul salonları, büyük bir taht salonu, bunun hemen yanında bir pithoslu depo, mutfaklar, kilerler ve atölyeler ve yangında olduğu gibi kalmış harem dairesi bulunmuştur. Harem bölümünün içinde, 37 kişinin yanmış iskeletleri ele geçmiştir. Saray halkından ve çoğunun kadın olduğu anlaşılan bu iskeletlerin üzerinde bulunan değerli takılar ve sarayın diğer bölümlerinde bulunan altın, gümüş ve tunç eşya Urartuların maden sanatındaki ustalığını göstermektedir. Adilcevaz, Anzavurtepe'de olduğu gibi bu kazının da ayrıntılı yayınının yapılmamış olması Doğu Anadolu arkeolojisi için büyük bir kayıptır.

Urartu tapınakları, büyük yönetim merkezlerinde (örneğin Çavuştepe, Ayanis, Altintepe, Erebuni vd) sarayın adeta bir bölümü gibidir.

Almost all Urartu settlements were founded on steep rocks or high hills, affording ease of defense. The capital city Tushpa, which currently is in the old Van Castle, Toprakkale and Çavuştepe in the same region, Altintepe in Erzincan, Anzavurtepe in Patnos district of Ağrı are all significant Urartu settlements, looking over a plain from the top. The oldest specimens of Urartu castles are Zivistan (Elmalık) controlling the south of Van Plain, built by King İspuini (830-810 B.C.) and Kalecik, controlling the north. This defense system made up of high sun dried brick walls and towers built over stone foundations surrounded the palace, the harem, the temple, cisterns, large food storerooms and workshops. These structures are monumental architectural specimens demonstrating the power, magnificence and wealth of the kingdom to its enemies and subjects. The remnants of a big palace, the foundation of which carved directly in rocks, deduced to have three storeys, was found in Çavuştepe. This palace is magnificent enough to reflect the power of King II. Sarduri era with its throne hall, meeting and reception halls, harem suite and numerous rooms opening to kitchens or main corridors. It is understood from sources that 5507 people were employed in the palace in Van during the reign of Rusa II. An early specimen of a patterns, details of which we know from the Topkapı Palace in the Ottoman Era, appears in the layout of Urartian Palace. Giriktepe Palace unearthed near Patnos is yet another Urartu remnant. The structure, believed to have been constructed during the reign of Minua, thought to have collapsed because of a fire, most probably had sun dried walls sitting on stone foundations and had two storeys. An inner yard, reception halls, a big throne hall, a store room with pithos, kitchens, storerooms, workshops and a harem suite which escaped the fire unscathed were found. The burnt skeletons of 37 people who took refuge there to save their lives were found in the harem suite. The valuable jewelry found on these skeletons understood to belong to the palace, who are mostly women, and the golden, silver and bronze artifacts found in the other parts of the palace demonstrate the craftsmanship of Urartians in metal working. It is a major loss for Anatolian archaeology that no detailed publication of this excavation was made as in Adilcevaz, Anzavurtepe.

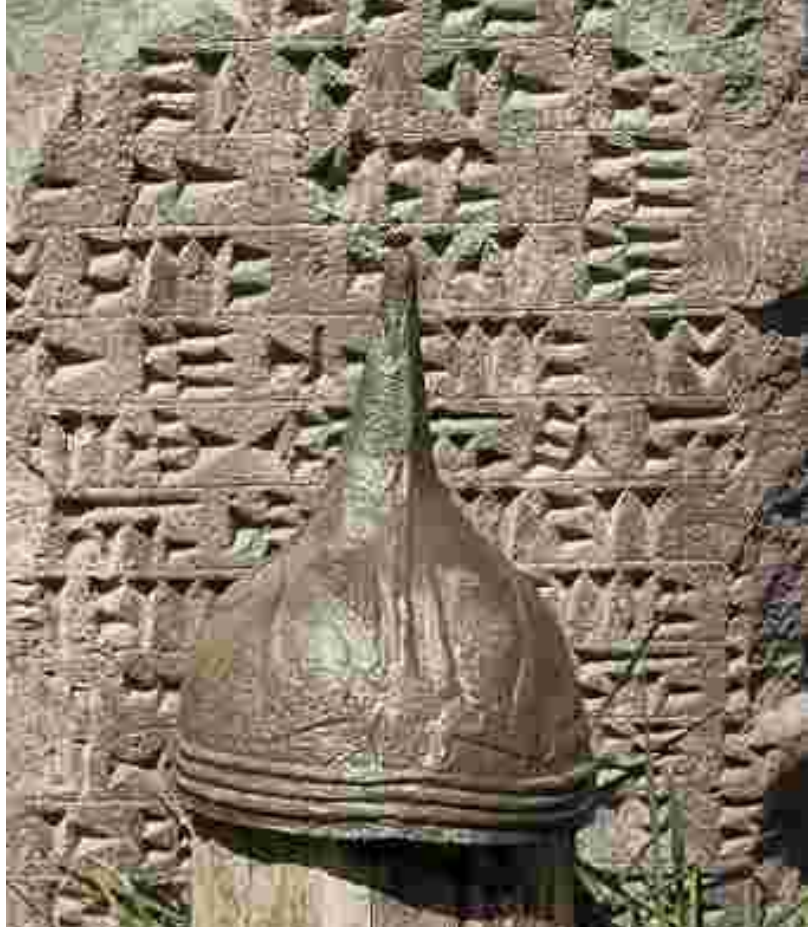
Urartu temples are almost a part of the palace in major administrative centers (e.g. Çavuştepe, Ayanis, Altintepe, Erebuni). This shows us that in the theocratic order, the King of Urartu was the representative of God Haldi and the chief enforcer of religion.

■ Üç ayak üzerinde Urartu bronz kazan
Urartian bronze crucible on tripod

Bu da bize teokratik düzende Urartu kralının, Tanrı Haldi'nin temsilcisi ve dinin baş uygulayıcısı olduğunu göstermektedir. Genellikle temelleri siyah bazalttan yapılmış Urartu tapınakları, tanrı heykelinin bulunduğu bir kutsal oda (cella), bu merkezi mekana açılan yan odalar ve avludan oluşan, köşeleri rizaliteli, kare planlı yapılardır. Bu kule tapınaklar ile yüksek kuleli Urartu kaleleri, günümüz Fas'ında Dades ve Draa Vadisi'ndeki kasbahların mimarilerini andırmaktadır. Dini törenlerin yapıldığı asıl bölüm olan avluda bir sunak taşı, sunak masası ve törenlerde kullanıldığı anlaşılan üç ayaklı portatif büyük tunç kazanlar bulunmaktaydı. Çavuştepe ve Altintepe tapınaklarının üç yanı sütunlu galerilerle çevrilidir. Özellikle diğerlerinden daha sağlam durumda günümüze ulaşmış olan Erzincan/Altintepe'deki saray-tapınak kompleksi, çok renkli zengin duvar resimleriyle dikkati çekmektedir. Süphan Dağı'nın eteklerinde Van Gölü'ne hakim Adilceviz, Kef Kalesi'nde andezit taşından sur duvarları, üzerleri kabartmalarla süslü eşsiz payeleri ile II. Rusa'nın yaptırdığı önemli bir saray yer almaktadır.

Urartu kralları, çıktıkları seferlerden zaferle dönmeleri için adaklar sundukları Savaş Tanrısı ve Baştanrı Haldi için anıtsal tapınaklar yanı sıra, kayalıkların tepesinde açık hava sunakları ve kayalara oyulmuş anıtsal taş kapılar da yaptırmışlardır. Büyük boyutlu ve etrafı çerçevesi, kayalara oyulmuş bir kapıyı canlandıran bu anıtların önde gelen örnekleri Yeşilalç ile Toprakkale yakınındaki Meherkapı'dır. Bu anıtın üzerindeki çivi yazılı kitabede, çok tanrılı Urartu dininin oluşturan tanrıların ve tanrıçaların adlarıyla her birine hangi hayvandan kaç tane kurban etmek gerektiği yazılıdır. Tanrı listesinin başında Haldi, Teişeba, Sivini, Hutuni, Turani, Ua, Nalaini Şebitu, ve Anapşa yer almaktadır. Bu önemli yazıtta toplam 69 tanrı ve tanrıçanın adı geçmektedir. Anadolu'da çok odalı anıtsal kaya mezarlarının en eski örnekleri de Urartular tarafından yapılmıştır. Özellikle Urartu krallarına ait bu anıtsal kaya mezarların en iyi örnekleri Eski Van Kalesi'nde yer alır. Bunlar içinde Büyük Horhor Mağarası olarak da tanınan ve girişinde I. Argişti'nin seferlerinin, zaferlerinin ve icraatlarının yazılı olduğu çok odalı kaya mezarı ise, gerek tarihinin belli olması gerekse plan ve yapılışı açısından özgün Urartu özellikleri nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.

Çivi yazılı Urartu kitabesi ile Urartu Miğferi (Van Müzesi)

Urartian helmet with Juneiform Urartian inscription (Van Museum)

Urartu temples, with mostly black basalt foundations, are square buildings with rizalite corners composed of a sacred room (cella) containing the statue of the God, siderooms opening to this central area, and a yard. These fortress temples are reminiscent of the Kasbah architecture in Dades and Draa valleys of today's Morocco. There was an offering stone, offering table and tripod portable large bronze crucibles understood to have been used in ceremonies were found in the yard which was the main part in which religious ceremonies were held. Although three sides of Çavuştepe and Altintepe temples were surrounded by columned galleries, no trace of such a gallery was found in the quite early dated Urartu temple in Anzavurtepe. The palace-temple complex in Altintepe which is in better condition than others, draws attention with its very colorful, rich wall drawings. At the foot of Süphan mountain, there is an important palace complex from Rusa II period, with unique pailles with relieved decorations on andezite walls in Kef Fortress in Adilceviz overlooking

Lake Van. Urartu Kings also had outdoor temples and monumental stone gates carved in stone, built on top of rock outcrops beside these monumental temples for War of God and Chief God Haldi who allowed them to return to their war campaigns victorious. The most significant ones of these documents large sized monuments representing a gate carved in rocks are Yeşilalç and Meherkapı near Toprakkale. The cuneiform inscription on this monument tells the names of gods and goddesses of the polytheist Urartu religion and how many of each animal should be sacrificed for each one. The list of gods is led by Haldi, Teişeba, Sivini, Hutuni, Turani, Ua, Nalaini Şebitu and Anapşa. The names of 69 gods and goddesses in total are mentioned in this important inscription.

The oldest specimens of multi-chamber monumental rock tombs in Anatolia were built by Urartians. The best examples of these monumental rock tombs of Urartu kings are found in old Van Castle.

Bunun yanı sıra Kayalidere, Palu, Altintepe, Marifet, Çelikli, Yoğunhasan ve Şirinkale'de kayalara oyulmuş mezar odaları bulunmuştur. Bunların büyük bölümü yerel yöneticilere aittir. Kral mezarlar genellikle kayaya oyulmuş merdivenlerle inilen konumları, bir büyük salona açılan odalarıyla diğer mezarlardan ayrılmaktadırlar. Mezar sahibine ait çeşitli eşyaların ve armağanların konulduğu pencere biçiminde nişler vardır. Definecilerin yağmasından kurtulabilmiş örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Urartu mezarları çok zengin ve değerli hediyeleri barındırmaktadır. Örneğin Erzincan yakınlarında Tahsin Özgüç tarafından kazılan Altintepe'de yöneticilere ait yeraltı mezarlarında, kişiler lahitler içinde altın, gümüş ve değerli taşlarla birlikte, gösterişli giysileriyle gömülmüşlerdir. Mezar odalarında altın, gümüş, demir, tunç, fildişi, taş, keramik ve fayanstan yapılmış sayısız ölü hediyeleri ile birlikte ahşap mobilyalar, tunç kazanlar ve bir savaş arabası bırakılmıştır. Halk mezarlarında ise, kap içinde bırakılan yiyeceklerin yanı sıra ölü'nün ikinci hayatında gerekecek basit ve gündelik kullanım eşyaları görülmektedir.

Ağrı İli Tutak İlçesi'ne bağlı Atabindi Köyü yakınındaki kaya mekanları ise tümüyle ya da kısmen yakılmış ölülerin kül ve kemiklerinin içine konduğu kapların yerleştirildiği nişlerin, duvarlarda sıralı bir şekilde yer aldığı kremasyon mezarlarının en gelişmiş örneklerinden birisidir. Urartular sanatın diğer dallarında da yönetim gücünü tanrılar ve dini motiflerle pekiştirmişlerdir. Eserlerin çoğunda tanrılar, tanrıçalar, adak törenleri, kutsal hayvanlar, kutsal hayat ağacı gibi din temaları veya seferden zaferle dönen krallar, Anzaf kalkanında olduğu gibi Urartu'nun düşmanları ile savaşan tanrılar, savaşçılar gibi gücü simgeleyen sahneler işlenmiştir. Aynı üslupta yapılmış figürler, sanki belli bir taslağın çoğaltılmış kopyaları gibidir. Bu nedenle Urartu'da sanatın, saraya bağlı atölyelerdeki sanatçılar eliyle geleneksel formlarda bizzat kralın istekleri doğrultusunda üretildiği sanılmaktadır.

Urartu seramiği, daha çok saray ve üst yönetimin kullanabilmesi için üretilen, kırmızı perdahlı, özel işçilik gösteren kaplarla tanınır. Yonca ağızlı tek kulplu testiler, kaseler, tabaklar, kupalar, urneler gibi çok çeşitli örnekler, Urartuların seramik alanında eriştiği özgün üretim kalitesini yansıtmaktadır. Kırmızı perdahlı bu özgün seramik yapımları yaklaşık 2700 yıl sonra, XIX. yüzyılda Van'dan getirilen "gülbahar" adı

The rock tomb known as the Grand Horhor Cave at the entrance of which victories and doings of Arghisti I are inscribed is even more significant as its date is known and it is an original Urartu work in terms of its plan and construction. Also, tomb chambers carved in rock were found in Kayalidere, Palu, Altintepe, Marifet, Çelikli, Yoğunhasan, and Şirinkale. A major portion of these belong to local rulers. King tombs are different from others with their positions usually descended to by stairs carved in rock and their monumental doors. There are window shaped niches on the walls of tomb chambers opening to a large hall in which the tomb belongings and gifts of the tomb inhabitant are placed. The tombs contained very rich and valuable gifts as far as it can be figured out from specimens that manage to escape the pillage of treasure hunters. For example, in the underground tombs of Altintepe rulers excavated by Tahsin Özgüç near Erzincan, people were buried in tombs in ostentatious outfits with gold, silver and precious stones. Next to gold, silver, iron, bronze, ivory, stone, ceramic and tile gifts for the dead, wooden furniture, bronze crucibles and a war chariot were left in tomb chambers. In the tombs of ordinary people, food in pots and also simple and daily belongings that would be needed in the second life of the dead were found.

Horhor kroniği olarak bilinen Arghisti I'in yazıtından detay

Detail from scripture of Arghisti I known as Horhor chronicle

Atabindi I rock-cut complex near Tutak at Ağrı, is the best example of the Urartian columbariums that housing urns which contains the ashes of the dead.

In other branches of art too, Urartians have reinforced the power of administration with gods and religious motifs. Religious themes like gods, goddesses, offering ceremonies, sacred animals and sacred tree of life or scenes depicting power like victorious kings returning from a campaign, gods fighting with Urartu's enemies like in the Anzaf shield and soldiers are depicted in most of the works. This is seen on wall pictures, in palaces and temples, on seals and on forged decorations of offering shields hung on the outer walls of temples, helmets and jewels. The figures of the same style are almost like reproduced copies of a certain design. Therefore, it is believed that art in Urartu was produced through artists in workshops of the palace in traditional forms in line with the wishes of the king himself.

Urartu ceramic is rather known by red finished pots with special workmanship created for the palace and upper administrators. Many specimens like single-handled pitchers with clover mouths, bowls, plates, mugs and urns reflect the original production power attained by Urartians in the field of ceramics.

verilen toprakla perdahlanarak, İstanbul Tophane'de lülecî çamurundan üretilmiş karakteristik seramiklerde tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Urartu sanatı, ilk dönemlerinde büyük ölçüde Mezopotamya kültürlerinin, özellikle de Assur sanatının etkisi altında kalmış görülmektedir. Üslup ve geleneksel anlatım Assur, ancak içerik ve biçimsel unsurlar Urartu'ya has özellikler taşımaktadır. Daha sonra Yeni Assur sanatından etkili ama bağımsız olan özgün bir Urartu sanatı ve mimarlığı gelişmiştir. II. Rusa dönemi, bu özgün sanatın en karakteristik örneklerinin verildiği bir süreçtir. Bugün başta Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, ABD, Japonya ve İsrail'deki müze ve koleksiyonlarda, Urartu saray kullanımına ait çok sayıda üzerleri çiviyazılı miğfer, kalkan, kemer, sadak, at koşum takımları, silahlar, mobilya parçaları gibi Urartu eserleri bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki, tüm bu ülke müzelerinin yer verdiği bu eserleri yaratmış uygarlığın başkenti Van'da, bugün Urartu uygarlığının görkemini yansıtacak anlayışta ve zenginlikte bir müze bulunmamaktadır.

1960'lardan sonra Doğu Anadolu'da yapılan kazılarda çok sayıda Urartu merkezi gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlar içinde Toprakkale (Van), Altıntepe (Erzincan), Adilcevaz (Bitlis), Aznavurtepe (Ağrı), Çavuştepe (Van), Kayalidere (Bingöl) sayılabilir. 1990'lardan itibaren Van Bölgesi'nde Ayanis, Yukarı ve Aşağı Anzaf, Eski Van Kalesi ve Höyüğü, Karagündüz'de yapılan yeni kazılarda Urartu uygarlığına ait pek çok yeni bulgular elde edilmiştir. İlk dönemlerde Tahsin Özgüç, Afif Erzen, Emin Bilgiç, Baki Ögün, Kemal Balkan; günümüzde Taner Tarhan, Veli Sevin, Altan Çilingiroğlu, Oktay Belli gibi değerli bilim adamlarımızın büyük özverilerle sürdürdükleri kazı ve araştırmalar, bu sıra dışı uygarlığı daha iyi anlamamızı sağlamıştır.

Öte yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sorunlarını akıllıca çözmek istiyorsak, Urartu Dönemi'ni her yönüyle çok iyi irdelememiz gerekmektedir. Bayındırlık alanında, bölge coğrafyasını tarihte en iyi değerlendiren ulus oldukları, bıraktıkları eserlerden anlaşılmalıdır. Özellikle son dönemde elde edilen bulgularla yeni

Bronz Urartu aslanı / Bronze Urartian lion

Bronz Urartu kemeri / Bronze Urartian belt

These original ceramic works with red finish interestingly reappear in characteristic ceramic ware created from pipe clay in Tophane, finished with clay called "gülbahar" brought from Van, approximately 2700 years later in XIX Century.

It is observed that in early periods, Urartian art was rather under the influence of Mesopotamian cultures, especially Assyrian art. The style and tradition expression has characteristics from Assyrian culture but content and form elements are specific to Urartu. Later, an original Urartu art and architecture influenced by, yet independent of the new Assyrian art. Today, there are numerous helmets, shields, belts, quivers, harnesses, weapons and furniture components with cuneiform inscriptions are found in museums and collections in Russia, England, Germany, France, USA, Japan and Israel. Unfortunately, there is no museum in the concept and of

richness to reflect the magnificence of Urartu civilization today in Van, the capital of this civilization, incorporated by all world museums.

In the excavations made in Eastern Anatolia after 1960s, many Urartian settlements were unearthed. Toprakkale (Van), Altıntepe (Erzincan), Adilcevaz (Bitlis), Aznavurtepe (Ağrı), Çavuştepe (Van) and Kayalidere (Bingöl) may be enumerated among these. In the new excavations made in Ayanis, Upper and Lower Anzaf, Old Van Castle and Hoyuk and Karagündüz in Van area since 1990s, many new artifacts were discovered from Urartu civilization. Excavations and research carried out by our distinguished archaeologist like Tahsin Özgüç, Afif Erzen, Emin Bilgiç, Baki Ögün and Kemal Balkan in early periods, and Taner Tarhan, Veli Sevin, Altan Çilingiroğlu and Oktay Belli today have allowed us to understand this extraordinary civilization better.

şehirler, kaleler, saraylar, bağlar, bahçeler, barajlar kurmasının yanı sıra tapınakta hizmet etmek istemeyenin çorak topraklardan taş toplayarak ekilecek alan kazandırılmasının da eşdeğer ibadet olacağını yazıtlarında belirten II. Rusa, Anadolu tarihinin çok farklı bir şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İlginçtir ki biz onu daha yeni yeni tanımaya başlıyoruz.

Öte yandan, bu eserlerin yapımındaki irade ve düşünce değerlerini daha iyi çözümlenebilirsek, Urartuların Batı'daki uygarlıklardan çok önce, pek çok sıradışı başarıyı gerçekleştirdiğini görebiliriz. Bu açıdan Doğu Anadolu'daki Urartu mirasını özenle ve dikkatle korumalıyız. Bugüne kadar kaçak kazılarla ve define bulma amacıyla yapılan tahribatların, bu uygarlığa ait pek çok değerli bilgiyi ve bulguyu yok ettiğini de unutmamalıyız.

On the other hand, if we want to resolve the problems of Eastern and South Eastern Anatolia, we have to analyze the Urartu period thoroughly in every respect. It is understood from the works they have left that they were the nation who utilized the geography of the region best in history, especially in the area of public works.

If we can grasp the will and ideas in construction of these works better, we can see that Urartians achieved many extraordinary successes long before the civilizations in the west. Therefore, we must protect the Urartu heritage in Eastern Anatolia carefully. We must not forget that the destruction caused by illegal excavations and for treasure hunts caused knowledge to disappear.

Kırmızı perdahlı Urartu seramik örnekleri (Van Müzesi)
Urartian ceramic specimens with red finish (Van Museum)

Kaynakça / Bibliography

- Azarpay, G., *Urartian Art and Artifacts*, Los Angeles 1968.
 Barnett, R. D., "Urartu", *CAH III*, 314. vd.
 Başgelen, N., *Güneşin Bahçesi Anadolu*, İstanbul 1995.
 Başgelen, N., "Doğu Anadolu'da İki Yeni Urartu Kaya Mezarı", *Sanat 3*, 1993, 96-103.
 Belli, O., "Urartular", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, 104 vd.
 Belli, O., *Doğu Anadolu Urartu Sulama Kanalları*, İstanbul 1997.
 Belli O., *Anzaf Kalesi ve Urartu Tanrıları*, İstanbul 1999.
 Burney, C., "First Season of Excavation of The Urartian Citadel of Kayalidere", *Anatolian Studies 16*, 1966, 55.
 Çilingiroğlu, A., *Urartu Tarihi*, İzmir 1994.
 Çilingiroğlu, A., *Urartu Krallığı, Tarihi ve Sanatı*, İzmir 1997.
 Çilingiroğlu, A., M. Salvini (ed.), *Ayanis I*, Roma 2001.
 Erzen, A., *Çavuştepe I*, Ankara 1978.
 Frankel, D., *The Kingdom of Urartu*, Londra 1979.
 Forbes, T. B., *Urartian Architecture*, 1983.
 Özgüç, T., *Altintepe I*, Ankara 1966.
 Özgüç, T., *Altintepe II*, Ankara 1969.
 Piotrovskii, B. B., *Urartu*, Cenevre 1969.
 Salvini, M., *Geschichte und Kultur der Urartäer*, Darmstadt 1995.
 Sevin, V., E. Kavaklı, *Van/Karagündüz Bir Erken Demir Çağ Nekropolü*, İstanbul 1996.
 Sevin, V., E. Kavaklı, *Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul 2003.
 Van Loon, *Urartian Art*, İstanbul 1966.
 Zimansky, P., *Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State*, Chicago 1985.